

HUMLE - HUMLEKULE

Af A. Pedersen †

Som det sidste af prof. Pedersen personligt fremsendte manuskripter modtog jeg denne artikel i knap trykfærdig tilstand midt i november 1977. Skønt jeg over for A. P. tilkendegav at den skulle bearbejdes grundigere inden den kunne bringes, synes jeg alligevel den bør fremkomme nu i den form han gav den - som en sidste personlig hilsen fra ham til det selskab som han stiftede og fulgte med levende interesse til det sidste - så levende at han havde planer om i sin rullestol og med sygeplejerledsagelse at deltage i generalforsamlingen i marts 1978; det blev dog ikke til noget, og knap 3 uger senere døde han på Frederiksberg Hospital 91 år gammel.

Bortset fra en mindre overspringning, se note 2, og et par tilføjede noter er artiklen helt som den forelå ved fremsendelsen.

J. L.

I "Fra Kvangård til Humlekule", Årsskrift for Havebrugshistorisk Selskab, Meddelelse nr. 3, 1973, bragtes en artikel af Óli Valur Hansson, Reykjavík om skærmpflanzen Kvan, *Angelica officinalis*.

Om det noget mærkelige navn humlekule har der hidtil ingen forklaring været givet (1). Jeg vil nu skrive lidt om dette emne, selv om mit kendskab til humleplanten og dens dyrkning er ret beskedent, hvorfor jeg må støtte mig til litteraturen og det jeg ad anden vej har erfaret.

I mit hjemland, Salling er humleplanten vildtvoksende på jorddiger og lignende steder som en nedliggende plante, der ikke gør sig meget bemærket. Jeg har altså kendt den i mange år. Om dyrkning af den i Salling har der næppe været tale. Humleplanten er vildtvoksende overalt her i landet med undtagelse af nogle hedeegne i Midtjylland. Som prydpilante findes den i pergolaer og som sommerdækplante til at skjule uskønne partier, som ønskes klædt i grønt. Naturligvis findes humleplanten i botaniske haver, skolehaver og på frilandsmuseets arealer. Tidligere var den meget dyrket i egne af Fyn (2).

Humle kræver for at give et godt udbytte en dybtbearbejdet, muldrig, frugtbar og gødningskraftig jord og læ for stærke vinde. Formeringen sker ved rodskud. Planter enten i rækker med ca. 4 m afstand i begge retninger eller i grupper med ca. 3 m afstand og med 4 planter i hver gruppe (humlekuler) (3). Planterne må have stænger at sno sig op ad. Disse humlestænger, der oftest er af rødgran, skal til udvoksede planter være 6-4 m lange.

Humle er en staudelignende plante, hvis top om efteråret skæres ned til få cm højde. Af de om foråret fremvoksede skud beholdes de 4 bedste for hver plante. Humleknopperne modner i juli-sept.; de afplukkes, tørres, presses sammen og fyldes i sække. Om plukningen er der meddelt noget i Meddelelse nr. 3 fra H.H.S. under omtalen af Gartnerslægten Mose: Man lagde de afskårne stængler på kar stillet på rad, og plukkerne, mest store børn og kvinder, sad på begge sider.

J. W. Hornemann har i sin Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære 1796 et afsnit om humle. Det hedder at planten bliver ca. 3 m høj. Efter 10 års forløb kasseres planterne og nye planter anbringes et andet sted. Det siges, at de nye skud kan spises i bleget tilstand f.eks. under et kar, men de er bitre. Humle har været anvendt i 800 år. Bladene og de små skud ædes af kvæget. Bierne søger hyppigt blomsterne men skal blive berusede deraf.

Af mange former dyrkes almindeligt 'Brunsviger' og den engelske (i Kent der er en stor og gammelkendt humleavl).

Johannes Tholle skrev i Nordisk ill. Havebrugsleksikon 1948 om humledyrkning, hvori det hedder, at den i ældre tid var en slags gartnerisk kultur; deraf navnet humlemester til den, der forestod dyrkningen. Humle antages at have været dyrket i hvert fald fra år 1000 år (Vikingetiden). Den dyrkedes i humlegårde eller -haver, men var sikkert på sit højeste i slutningen af det 14. årh. og begyndelsen af det 15. årh.; efter 1800 har den bestandig været i tilbagegang; i 1896 avledes der i Danmark kun halvdelen af behovet og i 1914 indførtes der 450 tons humle, i 1924 dyrkedes der kun ca. 300 ha med humle, heraf det meste på Fyn. (Efter Tidsskrift for Landøkonomi 1930).

I 1446 vedtoges på Lollands Landsting, sammenkaldt af biskop Henning for Fyn og Lolland-Falster de såkaldte Lollandske Vilkaar, i hvilke der indførtes bestemmelse om, at enhver bonde årligt skal plante et antal frugttræer og anlægge et vist antal humlekuler. Dokumentet blev ikke underskrevet af kongen, Christoffer af Bayern, men fik i hvert fald lovkraft ved at indgå i Danske Lov af 1683, hvor det hedder at enhver bonde og vorned skal have 30 humlekuler.

At dette påbud, som vel aldrig blev efterkommet fuldt og helt i landets mere udsatte egne, kan føres tilbage til den tyskfødte konge er meget naturligt, da han sikkert har fundet at dansk øl ikke stod mål med det tyske.

Her var altså tale om humlekuler. Da humledyrkning på den tid var velkendt fra kloster-, slots- og herregårdshaver må betegnelsen være af ældre dato. Men hvorfor netop kule, da der når det gælder humle ingen forbindelser er med det, man ellers forstår ved kule.

Det ligger nær at antage, at vi har fået navnet fra tysk, men her hedder en kule eine Miete, der dog også kan betyde noget andet, som i intet tilfælde kan sættes i forbindelse med det danske begreb kule.

Tilbage bliver den mulighed, at der er forbindelse til begrebet at kulegrave. Bearbejdelsen af plantestedet som anført foran kan jo lede tanken hen på kulegravning, det vil sige en grundig bearbejdning af jorden i 2 spadestiks dybde.

I mit barndomshjem bryggede vi i 1890'erne selv øl og hertil købte vi humle af omvandrende humlekræmmere, der antagelig var fynboer. De gik rundt med store humlesække på ryggen. Der bryggedes til jul øl til en måneds forbrug. Det endte gerne med, at det til sidst blev surt. Ølkruset stod på bordet let tilgængeligt for alle, hvis det var uden låg også for fluerne – en mindre behagelig erindring.

Snart dukkede der små lokale bryggerier op og hjemmebrygningen mindskedes og hørte op. Nu er ølbrygning et stort industriforetagende.

Der har af Carlsberg Bryggerierne været gjort forsøg med fremstilling af nye sorter humle, men vist uden større held. (Øjvind Winge, leder af Carlsbergs forsøgsgård, Nordgården ved Herfølge fra 1938).

Øl er hvermands drik her i landet, hvorfor der også må være interesse for dyrkning af humle, såvel hos private som regeringen. Kongerne Frederik II og Christian IV var som bekendt ikke afholdsmænd, deraf måske deres interesse for humle. Herom fortæller Johannes Tholle i sin bog *Haveanlægene og Gartnerne ved Frederiksborg Slot*, 1958 s. 6 følgende: I 1583 berettes det, at hertug Ernst Ludvig af Stettin-Pommern af Frederik II blev anmodet om at sende en kyndig humlemand til København medbringende rødder til 3000 humlekuler; sammesteds s. 11: Christian IV anmodede statholderen i den kongerigske del af hertugdømmerne, grev Henrik Rantzau om at lade kongens humlemester få så mange humlerødder som muligt, og det overdroges Elias humlemand at finde passende steder for humledyrkning. Der blev tale om Følstrup, Strødam og Hillerød.

Den fynske humledyrkning foregik især i Brenderup sogn på Nordvest-Fyn. I *Trap Danmark, Odense amt* s. 423 fortælles herom: Brenderup sogn var tidligere centrum for den nordvestfynske humleavl, der i begyndelsen af 1700-tallet blev indført af fru Anna Trolle til Korsgård, idet hun i 1700-02 sendte et par dygtige fæstebønder til Prøjsen for at lære humledyrkning at kende, men på grund af de vanskelige dyrkningsforhold blev humlearealerne i løbet af 1800-tallet mindre og mindre, og avlen er nu (1950) helt ophørt. – Der nævnes litteratur om humleavlen på Fyn.

Det er ikke lykkedes for mig at finde folk i Brenderup, der kunne fortælle noget om sagen, og der findes ingen der kan fortælle noget, som ikke er anført foran (4).

M. Pedersen

Noter

1. I forordet til 1. hæfte af vort årsskrift 1971 er bragt en præcisering af brugen af ordet humlekule, se note 3.; og i Ordb. o. d. danske Sprog angives at humlekule betegner en i jorden gravet kule, hvori humlerødderne nedlægges. Ingen af forklaringerne er helt tilfredsstillende så lidt som den ovenfor af A. Pedersen foreslåede.
2. Et efterfølgende afsnit der bestod i excerperinger fra Rostrups Flora, Salmonsens Konversationsleksikon og Ordbog over Danmarks Plantenavne er her udeladt.
3. Denne angivelse af hvad ordet humlekule dækker svarer til den i dette årsskrift hft. 1. (1971) i forordet bragte forklaring. En tredje mulighed er at kule betyder en (rod)klump; særlig i norsk betegner kule ofte en klump eller knude (f.eks. på et træ, en rirkule); humle formeres ligesom andre stauder oftest ved deling af gamle "rødder" hvorved fås et antal klumper. Det er formodentlig sådanne mindre, men let håndterlige "rødder", såkaldte kuler man i følge Danske Lov skulle skaffe sig og plante ved sin ejendom. Spørgsmålet trænger til nærmere undersøgelse.
4. En tidligere, nu (aug. 78) snart 89-årig humleavl på Brenderup-egnen Kristian Rask har til Nationalmuseet leveret et manuskript hvori humleavl beskrives. Det gengives her næsten in extenso med Nationalmuseets tilladelse og i let moderniseret ortografi.

Red.